

3

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, İSTANBUL UNIVERSITY



İSLÂM TETKİKLERİ ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

11 AGUSTOS 1960

REVIEW OF THE INSTITUTE OF ISLAMIC STUDIES

Müdür — Editor

Ord. Prof. Dr. ZEKİ VELİDİ TOGAN

3A

CİLD — VOLUME III.

CÜZ — PARTS 1-2

1959 - 1960

Edebiyat Fakültesi Matbaası

İSTANBUL

1960

Londra ve Tahrandaki islâmî yazmalardan bazılarına dair

Z. V. TOGAN

Londradaki yazmalardan :

1954-56 senelerinde Londra'da ve Tahran'da bulunduğum sıralarda gördüğüm islâmî yazmalardan bazılarını burada zikredeceğim. İngilterede (Londra, Oxford ve Cambridge) şark yazmaları büyük matbu katalogları neşredildikten sonra elde edilen yazmaları gözden geçirmeğe çalıştım. Britanya Müzesindeki arapça yazmaların, Or. 7764 sayıya kadarkilerinin listesi (descriptive list) 1912 de A. G. Ellis ve Edward Edwards tarafından neşredildikten sonra alınanları bu müzenin şark yazmaları okuma salonunda 11 numarada bulunan el yazma « demirbaş defteri » nde (Oriental manuscripts classed inventory) kayıtlı bulunmaktadır.

Farsçalarının 1894—1927 seneleri arasında elde edilenlerinin tay edilmiş "liste,"si (handlist) mezkur salonda E2 numarada bulunmaktadır. Bu defterde yazmalardan bazılarının mündericatından da kısa olarak bahsedilmiştir. Demirbaş defteri ise muhtelif zamanda, muhtelif ellerle yazılmış, kitapların unvanları gelişmiş güzel ve çoğunda hatalı olarak kaydedilmiştir. Or 7765 numara ile başlayıp Or. 12076 numara ile biten bu defterin mikrofilmünü Enstitümüz için getirttim. Bunları Prof. Hamidullah, refikam Nazmiye Togan, nihayet kendim okuma makinesinde okuyarak sade İngiliz yazısı ile yazılan unvanları arapçaya naklettik; bunlardan merakımı celbeden 500 yazmayı 1958 de Londrada bulunduğumda Meridit Owen'in ve Müze Şark Yazmaları Şubesinin müdürünün yardımları ile bir bir ele alarak tetkik edebildim. Bütün "demirbaş defteri,"nde münderiç islâmî yazmaların kontrol edilmiş şekli bu dergide neşretmeyi düşünüyordum. Fakat buna şimdiye kadar muvaffak olamadım, bu makalede bunlardan ancak mühim saydıklarımı zikredeceğim. Mamafih arada eski kataloglara giren kitaplardan bazılarını da bilistitrad zikrediyorum.

Britanya Müzesindeki yazmalardan burada ancak 45 kadarı bahis mevzuudur:

Arabi yazmalardan:

Or. 8982 *al-Artuqiyat*, tlf. Şafiyeddin al-Hillî (bk. Brockelmann, G. II, 160, S. III, 199), Artıkoğlu Necmeddin Gazi Sâni namına yazılan medhiyeler, 1283 Mısır tabında fazlalıklar var, eski bir nüsha (ceman 68 varak). Sülâle ismi zamma' ile ارتق olarak harekelenmiş.

Or. 5803 ve **6310**: *Tārîx Miyyāfāriqîn*, tlf. İbn Azraq, (bk. Brockelmann, S. I. 570) bir diğerini tamamlıyor. İlk yazmada vr. 192a daki kayıtlardan قراقچاق ismi dikkatimi çekti, Kazak, Nogay ve Başkurtlar arasında bu ismi taşıyan Kıpçak kabilesinden tarihî destan kahramanı Qara Qıpçaq Qublandı Batır neşet etmiştir. İbn Azraq'ın kitabında taranacak mühim etnografi ve coğrafi kayıtlar vardır.

Or. 5523: *Suvar al-kavākib*, Abdurrahmân al-Kavākibî (Brockelmann, S. I, 398), Hülagu Han için yazılan nüsha, resimler Ortaasya tipinde; levha 1—3 bunların fotoğrafını veriyorum, vr. 13b ve 22a da başında sarık olan resimler ve 19a daki Türk kızi ihtimal o zamanki Azerbaycan Türk tiplerini aktettirmektedir. Ağabeyisi Mengu Kaan gibi Hülagü'nün de Çin alimlerinden reyaziyat öğrendiği malum olduğu gibi, Meraga'da reyaziyat ile ilgilendiğini de Nasîreddin Tûsî'den öğreniyoruz. Kitabın sonunda vr. 86a Arap harfleriyle ملاكو yazılan has kütüphane mührü basılmıştır. bk. levha 3. Hülagü'nün Nasîreddin Tûsî ve diğer riyaziyecilere toplatıp Meraga rasadhanesini kurduğu, bunda 400,000 cild islam eseri toplandığı malumdur. Bizim bahis mevzuu ettiğimiz or. 5323 sayılı Britanya Müzesi nüshası işte bunlardan biri olacak.

Or. 9517: eski Oğuz şivesinde *Kuran-i Kerim tercümesi* (bk. G. Meredith-Owens, *Oriens*, X, 1957, p. 258 vd. (bunu «eski Osmanlı» zannetmiş), kâğıt ve yazısına bakılırsa bu nüsha 14. asrın malıdır. Diğer bu gibi eserler oğuzca Kuran tercümesinin h. 990, Safer/m. 1582 Şubat ayında Hafız Yar Muhammed al-Xuttelânî tarafından yazılan nüshası Türk-İslam Müzesinde N. 74de mahfuzdur. Şarkî Buharada Xuttelân, şimdiki Külab, mintakasında hala Cildikül civarında eski Oğuz Türkmenlerinin bakiyesi yaşamaktadır. Oğuzca Kurani, Özbek hanları zamanında buralar-

da yazmış olan Hafiz Yar Muhammad de onlardan olabilir. Her halde Britanya Müzesi ile İstanbul İslam - Türk Eserleri Müzesindeki iki türkçe Kuran tercümesi, Kuranın bize malum oğuzca tercümelerinin bizce malum en eski nüshaları olarak kabul edilmek icabeder. Bu nüshayı biz 1 numaralı Oğuz Kur'anı olmak üzere «O. 1» remziyle, Türk İslam Müzesi nüshasını ise «O2» remziyle belirtiyoruz. Aynı Türk-İslam Müzesinde 73 numarada İlhanlı Abu Sa'îd zamanında 734 te Şirazda yazılmış bir doğutürkçe (Uygurca, Kaşgarca) Kuran tercümesi vardır, ki Abdülkadir İnan onu «B» remzi ile işaretlemiştir¹⁾. Bir de 1914 te tarafımdan Karşı şehrinde bulunmuş ve bugün Leningrad Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesinde mahfuz eski türkçe Tefsir vardır ki, Abdülkadir'de «A» ile işaretlenmiştir. İşte en eski Türkçe Kur'an-ı Kerim tercümelemi şimdilik bu yazmalardan ibaret kalıyor. Karşılaştırmakla kati olarak sabit olmaktadır ki, «A» nüshası «B» nin daha muahhar zamanda yazılan bir eksik nüshasından ibarettir. «B» nüshası İlhanlılar devrinde Şarkî İrani idare eden ve onlardan ilk olarak müslümanlığı kabul eden Uygur ve Uyratların ülkesinde, her halde onlar için yazılmıştır. Bu nüsha Samaniler zamanında bir heyet tarafından Taberî Tefsiri esasında vücuda getirilen farsça satır arası Kuran tercümesine tevafuk etmekte ve ona dayanmaktadır. Her halde türkçe tercüme de o farsça ile aynı zamanda, belki aynı Komisyonun Türk azaları tarafından yazılmış olabilir. Çünkü Samaniler devrinde dili türkçe olduğunu bildiğimiz İsbicab ve Mebus şehirlerine nisbet edilen iki âlim de Komisyon azası sıfatıyla zikredilmiştir. Hekimoğlu Alipaşa N. 951 de mahfuz h. 764/m, 1363 tarihli ve Abdülkadir İnan'da «C» ile işaret edilen ortaçağ doğutürkçesi Kuran tercümesi de «B» nin Sirderya ve Horezm tarafları şivelerine uydurulmuş bir şekli olarak kabul edilmelidir. Bu tercümelemin yekdiğerine mümünasebetini tayin tecrübesi olarak Süret al-Qışaş'tan bir parçanın Doğu - ve Batı Türk versiyonlarını arapça, farsça asılları ile bir arada veriyorum.

A — arapça aslı

قال ربى انى قتلت نفا

¹⁾ Abdülkadir İnan. «Eski türkçe üç Kur'an tercümesi», Türk Dili, 1952. nr. 6, s. 12 Taberî esasında Samanî Mansûr İbn Nüh zamanında (m. 961—977) yapılan tercüme ve onun h. 606/m 209 de yazılan Tahran Saltanat kütüphanesi nüshası hakkında bk. Mütetaba Minovi, «Yagma», Tahran, 1950, c. II, N. 4, s. 129—137 ve Muhammed Taqi Bahar, Sabak Şinaso. II, s. 15—16.

- F — Farsça tercümesi گفت یارب من بکشم از ایشان تی را
- B — «B» nüshasına göre doğutürkçesi ایدی : من اولدوردم انلاردین
بران اوزنی
- C — «C» nüshasına göre batıtürkçesi ایدی : ایدیم من اولدوردم
انلاردین بیر تی تی
- O¹ — «O¹» nüshasına göre batıtürkçesi ایدی: ای چاب من اولدوردم
انلاردا بریخی
- O² — «O²» ye göre batıtürkçesi ایدی: ای چلبم دهللم انلردن برکشینی
- A : arapça aslı فأخاف ان يقتلون واخي هرون هو افصح مني لساناً
- F : farsçası بترسم که مرا بکشند و برادر من هرون او فصیح ترست از من بزبان
- B nüshasına göre Doğutürkçe : قورقارمین کیم اولدور سالار مینی قداشم :
هارونی اول فصیح راق تیلین
- C nüshasına göre Doğutürkçe : قورقارمین کیم اولدور سالار مینی قداشم :
هارونی اول فصیح راق میندین تیل یابندین
- O¹ e göre oğuzca : قورقارون کیم بی اولدورالز وفارنده شم هارون اول فصیح رقی
درر بنداً دلی
- O² ye göre oğuzca: بس قورقرن کم دهللر بی دخی قرنداشم هارونی
اول روان دلورکدر بدن
- A فارسله می ردأ یصدقی انی اخاف ان یکنزون
- F بفرست اورا بامن تا باشد که راست کوی دارد مرا من می ترسم که بدروغ دارند
- B : ایدغیل مانک بیرلا یاردیجی من قورقارم کیم یلغان توتغای لار مینی
- C ایدغیل آنی مینم بیرلا یاریجی راست لایور مینی من قورقارم کیم یلغان ناسبت قیلسالار مینی
- O¹ بیر بیر انی (فرعون) بنم برلا کم بوللر کم طغرو کتورا بی یینی اانا ، قورقارون
بن یلان دیالر منغا
- O³ وکندر بکا بس دربی بنله اوقه ورجی، تصدیق ایلیه بی ، بحق بن قورقرن کم
یلان طوتالربی
- A قال سشد عضدک باخیک ونجمل لکما سلطانا فلا یصلون الیکما باآیاتنا
- F گفت سخت کنیم بازوی تو برادرتو وکنیم شمارا حجتی نرسند بشما باآیهای ما

- B : ایدی: بیگور تکای میز بیکنکی قدشینک بیرلاگا قیلغای میز سیلا رگا حجت ،
تکما گای سیلار گایگو لار میز بیرلا
- C : ایدی : باغلا غای میز یعنی قوت لاندورغای میز قولونکنفی اویانک بیرلا
تقی قیلور میز ایکنیز گگا حجت ، اولانماس لار ایکنیز گگا
- O¹ : ایتدی کیم : برکدافد سنوک بازوق¹ قارنداشدق برلا ،
وایلا یارز سیزا حجت کیم ایرامیلار سزاکیا بیتم حجت موز سیزاک
- O² : ایتدی : تیز برک بغلیورز بازوقی قرنداشکله، دخی ایلیورز حجت (بیغا میرلغی) ،
بس ارمیهلرسزاکیه نشانلریمزله سزاکیه
- F : شما وهرکه (Ayasofya ve British-museum O¹ nüshasına göre)
متابعت کند شمارا غلبه کنید
- B: سیلار، کیم سیلار ایکی کا اودوردی اوتوغلی لار سیلار
- A : اتما و من اتبعکما الغالبون
- C; ایکنیز تقی اول کیم ایرسا اودی ایکنیز گگا ینکانلا
- O¹ : سیز و هرکیم اویارساسیزا غالب بولاسیز
- O² : سیزاک دخی اودی سزاکیه یکجیلدر

Şimdiye kadar «en eski türkçe tefsir» sayılan «A» nüshası «B» ile karşılaştırılınca satır arası tercümenin bu «B» nüshasının kopyası olduğu katî olarak anlaşılıyor.

Yalnız bu «A» nüshası «B» ve «C» nüshalarından farklı olarak «F» de mevcut sûre izahları, ayrı kıssalara ve bazı ayetlere dair verilen izahatı ihtiva etmektedir ve al-Rahman ve al-Facr sûrelerinde (Borovkov neşri, s. 172—3) görüldüğü gibi bu «A» nüshasında «F» nin Tahran Saltanat ve İstanbul Ayasofya nüshalarında ancak satır arası tercümelerin bulunduğu yerlere dahi bazen yeni izahlar ilave edilmiştir ve bu nevi ilâvelerin dili onun

¹ Birkidavuz senin bazunu «N» kalın saitli kelimelerde ق in üstünde üç nokta ile, «v» de ف ile yazılmıştır. Matbaamızda harekeli harfler ve işaretler bulunmadığından bu yazımı ilmî istokleri tatmin etmekten çok uzak bir şekilde intişar etmektedir.

«B» ile müşterek olan kısımlarının diline nisbeten daha yenidir, bu da 13—15. asırların mahsulü olabilir¹.

Bunun gibi oğuzca tercümenin de «O²» nüshası «O¹» le karşılaştırılınca bu sonuncudan alınmış ve yenileştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Her halde gerek doğutürkçe (uygur) ve gerekse batıtürkçe (oğuzca) tercüme üzerinde çalışırken yanlarındaki farsça tercümenin Samaniler devrinde Tabarî Tefsiri esnasında vücuda getirilen tercüme ile karşılaştırmak usulüne sadık kalmak zaruridir. Britanya Müzesinin burada bahis mevzuu olan Or. 9517 sayılı «O¹» nüshasında bu farsça aslı türkçesi ile birlikte bulunduğundan fevkelâde bir kıymeti haiz bulunmaktadır.

14. yahut 15. asırlara âit doğutürkçe Manchester Kur'an tercümesi yazması² (bunu «M» işareti ile belirtiyoruz) İmran süresinin 118. ayetinin «B» ve «C» nüshaları ile karşılaştırılmasından anlaşılacağı gibi çagataycadan evvelki doğutürkçedir :

- A قالوا آمنا واذا خلوا عضوا عليكم الانامل من النيظ
 F كويند كرويديم وجونتهاماند برشا سر انگستان راگزيدند زخشم
 B ايدىلار: بيتتوك تق اول وقتين كيم خالى بولدولار اسورورل سيزنك اوزابارماق اوچلارين اوفكادين
 C ايدىلار: بيتتوك تق اول وقتين كيم خالى بولدىلار ايسيردىلار سيزنك اوزابارماق اوچلارين اوفكادين
 m ايورلار: بتوميز خالى بولسالار اسورورلار سيزنك اوزا ارناكلايى اوچيني اوفكادين
 A قل موتوا بغيظكم ازالله علم بذات الصدور
 F بكو ميريت بحشم ما هرايه خدای داناست برازهای سينها
 B ائغيل: اولونك لار اوفكانكيز بيرلا حقيقت اوزا تنكرى بيلكان كوكوزلار اياسيني
 C ائغيل: اولونك اوتكانكيزدين حقيقت اوزا تنكرى بيلكان كونكول اياسيني
 M ائغيل: اولونك لار اوفكانكيز بيرلا اول تنكرى بيلكان كونكول لار داكىنى

Britanya müzesi («O¹») ve Manchester («M») nüshalarında Tabarî tefsiri esnasında Samanî Manşûr I b. Nûh I zamanında yapı-

1) A. K. Boravkov bu tefsiri yanlış olarak «Özbek lehçesinin eski bir vesikası» olarak ele almış, «F» karşılığı olan tercümelemlerle onlardan ayrı muahhar ilavelerin dil bakımından ayrılığının farkında olmamıştır (*Sovetsloye Vostokovedenya* VI, 1949, p. 24—51; *Uçeniye Zapiski Inst. Vostokovedenya*, XVIII, 1959, p. 116)

² A. Mingana, *Catalogue of the Arabic Manuscripts in the John Rylands Library, Manchester, 1934, p. 27—30.*

lan farsça satır arası tercümeyle de türkçesi ile birlikte ihtiva etmektedirler. Bu bakımdan bu iki nüsha türkçelerini Samani zamanı farsçası («F») ile mukayese için çok mühimdir. Zamanımızda olduğu gibi eskide dahi Batıda ve Doğu'da müteaddid türkçe Kuran tercümelemleri yapılmıştır ki, bunlardan bir kısmını J. Schacht bahis mevzuu etmiştir. Fakat onlar arasında da Samaniler zamanındaki yapılan farsçaya dayananları var mıdır, bu meselenin tetkiki ayrı bir çalışma mevzuu olabiiir.

«B», «C» ve «M» nüshaları gibi, (Brockov'un tesbit ettiği üzere) «A» nüshasında dahi doğütürkçe tercüme batıtürkçe kelime, ve formları ihtiva etmektedir. Bu da İhanlar devrinde Horasandaki Oğuz-Türkmenlerin ve Azerbaycan Türklerinin esas itibariyle doğütürkçe olan edebi türkçeye tesirini gösterse gerek. Her halde «A» nüshası dahi İhanlılar memleketinde yazılan bir nüshadan kopya edilmiş olacak. «Başlaymın», «köp» tabirleri yerine «başlayurmin» ve «çoq» tabirleri hiç te muttarid olmadığına göre bunlar bir halis doğütürkçe olan esas tercüme üzerinde görülen müstensihlerin yaptıkları tasarrufların eseridir.

Fakat A, B, C ve M nüshalarının Mansur b. Nûh komisyonunun F aslı ile tamamiyle bir olduğu tahakkuk ettiğine göre bu komisyonda aza olan Isbicab ve Mebusuların faaliyeti hakkında düşünmeyi icab ettiren dil hususları üzerinde durmak gerekmektedir. Bu da A, B ve C nüshalarında «k» şekliyle değiştirilmekle (bittük, qılduq beraber, eski «mız» şekli (bitümüz, qıldumuz) bu nüshalarda, bilhassa M de muhafaza olunmuştur. Edatın bu Göktürk şekli zamanımıza kadar Taşkent şivesinde, geçen asırda dahi «Argu tili»¹ tesmiye olunan Sayram-İsficab dilinde mahfuz kalmıştır. Oğuzcanın bazı tesirlerini arzeden Argu türkçesi aynı zamanda Ahmet Yesevî'nin dili idi (bk. Fuad Köprülü, *İlk Mutasafılar*, s. 161—2). Kaşgarlı Mahmud'da misâlleri verilmiş olan bu şiveyi konuşan mıntaka, türkçe manihaî yazılarda «Türk milletinin köğsü Argu-Talas» ve «Altun-Argu» tesmiye edilmiş (L e C o q *Türk. Manic haica*, I, 26) ve Rubruques'tede Organ, yani Argo dili ile nehri şimalindeki Kayalık şehri dahil bütün bu ülkenin edebi ve Nestori

¹ Buhara Maarif ve Madeniyet Mecmuası, 1923, N. I, s. 73 اول جانی آرغو

Hristiyan Türklerin ibadet dili olarak tarif edilmiştir). Çagatay Han'ın müslüman Türk veziri Habeş de «İlarguyî» nisbetiyle maruf olmuş, ki buralı idi²⁾. Burası Nestori hristiyanların türkçe propaganda sahaları olduğundan Manşûr b. Nûh'un komisyonu da İsbicablı bir Argu Türkünü celb ederek Kur'anı bunların şivesine tercüme ettirmiş olabilir.

Argu şivesi dolayısıyla bazı oğuzca unsuru da içine alan bu tercümelere İlhanlılar devrinde İrandaki Oğuz zümreleri şivelerinin tesirine maruz kalmış olacak.

Or. 7564 *Muxtaşar Tārix-i baġdād*, tlf. Makīn ibn al-ʿAmīd (bk. *Bulletin d'études orientales*, Damas, 1955—57, p. 109), cild 2, 218 yaprak, h. 658 senesine kadar geliyor. Eski bir nüsha, fakat tarihiz, vr. 160 «Selçuklu sultanların ilk tarihi,» bahsedilirken bunlardan ilk müslüman olan'ın Dukak olduğu, onun zamanında «Türk padişahı'nın Yebgu (cod. تیغوا) olduğu, bu Yabgunun Dukak'ın fikri ile hareket ettiği, ona ehemmiyet verdiği, Türkler arasında vaki harplerde Dukak'ı beraberinde bulundurduğu, Dukak ölünce oğlu Selçuk ona halef olduğu, o orduya kumanda ettiği, sonra Yabgu ona karşı fikrini değiştirerek öldürmek istediği, Selçuk'un da Karahanla padişahı (ملك الحانية) Şihāb al-da'va Hārūn b. İlk'e kaçıdığı ve ona gayrimüslim Türk ülkeleri açmasında yardım ettiği ve nihayet küffara karşı yapılan bu savaşların birinde 167 yaşında maktul düştüğü zikredilmiştir. Bu sayfaların fotoğrafı levha 4—8 de verilmiştir.

Add. 7623: Reşideddin, *Cāmi' al-tavāriḫ*, Şahruh'un kütüphanesi için yazılmış nüsha olup vr. 410 b de Türk tarihinin başlangıcını oğlu Baysungur Mirza kendi eliyle yazmış ve kenara de «xaṭṭ Baysungur» diye işaret edilmiştir. Bu nüshadan Ch. Rieu de bahsetmiştir. Bu nüshanın bazı kısımları belki İlhanlılar zamanından kalmadır, diğer kısımları Şahruh zamanında yeniden yazılarak eklenmiş olsa gerek. Baysungur Mirzanın oğlu Sultan Muḫammad Mirza'nın da kendi eliyle yazdığı yerleri var (vr. 307b, 410b, 524a, 628a).

¹ W. Rockhill neşri, s. 140—41. Burada «organ» kelimesi farsça «arguyan» (bk. *Z. V. Togana armagan* 403: ارغیان), yahut «Argu'nun kavme nisbeei belirtea «in» edatı ile «Argın» şeklini (Karş «Suvar» ve «suvarın») ifade eder.

² Cemal Qarşı'de (Barthold, *Turkistan* I, 138, 140) ایلا ارغوی، ایل ارغو؛ bunu Barthold (*Semereççe*, s. 44) ve Marquart (*Streifzüge*, 499) yanlış okumuşlardır.

Or. 8387: *Kitāb al-furūsiya*, tlf. ed. Muḥammad b. Ya'qūb b. 'Alī b. Galīb al-Xuttalī (bk. *Der İslam*, XVIII, 1929, s. 120 vd.) vr. 38den başlayıp Tarsuslu Hüseyn b. al-Saqarın ilâveleri (بما اضيف اليه من رواية ابي عبدالله الحسين بن الصقر الطرسوسى) bu zeyli başka bir yerde görmemiştim.

Or. 8656: *al-Risālat al-laṭifa 'alā manāqib-i al-Şayx Raslān min akabir-i al-Sūfia*, قال الذهبي. رسلان بن يعقوب بن عبد الرحمن الجعفرى ثم الدمشقى الزاهد وهو من اولاد اجناد قلعة جعبر

Farsça yazmalardan :

Or. 5321: 14. asırdan bir farsça *Mecmua*, heyet, mu'amma-yat. Ubeyd Zakānî'nin hezeliyatı, bunun arkasından vr. 84a ahl دلرا خطاب از کلام وسلام عادتی منزہ : من لطایف المولى نصیرالدین الطوسى باشد ارباب یقین را کتاب از امارت و عبارت رسمی مقدس. بیت:

حال دل من تو به شناسی بیغام وسلام دل نکنجد

حق تعالی ایلتاف حقیق را از اختلاف مجازی مضمون و محروس دارد حجره دل کی محط انوار اسرار
عیب است بیاد دوستان یقینی و برادران دینی مأهول و مأنوس غفلت از گوش طالبان
برداشته تا در وادی مقدس موسی دارند انا الله شدند. بیت:

چشم روشن کی روی تودید نیکبخت آنک رخت زی توکشید

بقو داد انج داد واز توستد بتودید انج دید واز توشید

Sonra Tûsî'nin Hülagu namına Haleb emirlerine yazdığı meşhur mektup geliyor. Mecmua 731 de yazılmış, 211 varak. Prof. Fehim Bayrakdareviç Hoca Nasreddin latifaları üzerine iyi araştırmalar yapmıştır (*Enzyklopädie des Islam*, III, 946—48, *Nasreddin - Xotsin Problem*, Beograd, 1934), fakat Anadolu Türkünün neşeli hekimi etrafında toplanan anekdotlarda eski Arap Cuḥā'sına ait motifler gibi bir de müstebid hükümdarı latifeleri ile yumuşatmasını bildiğini gösteren ve Temürleng ismi ile birleştirilen fıkraller arasında tarihî şahsiyet olan hekim Nasireddin Tûsî'nin müstebit Hülagü ile münasebetlerini aksettiren latifeler de yer almış olsa gerektir. Her halde «Lata'if-i Hoca Nasireddin Tûsî» isminde bir anekdotlar mecmuası da bulunmuş, yani bu fıkralar bu mecmuadakilere munhasır kalmamış olabilir.

Or. 5335 ve **5342** *ḫārīx-i Raqīmī* (bk. C. Story, P. L. II, 377) nüshaları

Or. 6478 : *Tadhkire-i Muqim-xānī* (bk. C. Story, P. L. II, 380).

Or. 8316 : *Xazānai al'laṭa'if* ve *Şarḫ al-Misbāḥ*, tlf. Muṭar-rizī, h. 701 de Abdurrahmān b. Sufyān b. İlyas al-Xuteni tarafından istinsah edilmiş, kenarında Çagatay Ulusunda yapılan her türlü notlar, ez cümle vr. 20b : علی ما اختاره شیخنا السکاکي

Or. 9348 : Ruba'iyat-i Şayh Seyfeddin Baxarzī, ezcümle :

عشق است شیر نرزیون آیدازو	کار بست که همکار برون آیدازو
که دوستی کند که چان افزایش	که دشمنی که بوی خون آیدازو
دمهای خراب ما عمارت که کند	دین کرده گناه ما کفارت که کند
ما بر سر خا کھا زیارت کردیم	تا بر سر خا ک ما زیارت که کند

Or. 11151 : *Mudhakkir-i aḫbāb*, tlf. Hasan Xoca Nişārī (bk C. Story, P. L. II, 802), Berlin, Leningrad ve benim kütüphanemdeki Kabil nüshası kopyası yanına bir de bu nüsha geliyor. 122 yaprak, h. 987 Ramazan'ında Mekke'de Fath allāh al-Ḥaravī tarafından istinsah edilmiş, çok güzel nüsha.

Or. 11315 : 'Aṭṭār'ın eserleri (*Mantiq al-ṭayr*, *Asrār-nāme*, kenarında *Caḫarat aldāt*), minyatürlü, Sahruh zamanında, her halde onun kütüphanesi için yazılmış, 137 yaprak, sonunda uygurca kayıtlar var ki 9. numaralı olarak eklidir.

Or. 11153 : *Tuḫfat al'salātīn*, müellifi Şeyh 'Alī b. Macdaddīn al-Şahrūdī al-Başāmī Şahrüh için yazılmış siyasete ait bir eser diğer ismi *Siyar al-mulūk*.

Or. 6478 : Muhtelif vefiyat ve havadise ait farsça şiirler [*Mecmuası*, 216b—344b de *Tadhkira-i Muqim-xāni*, Navāyī'nin, Acem padişahları tarihi, vr. 107b—146b de münderic vefiyat şiirleri arasında Baha al-din Kamāl Xucandī'nin İlhanlı Olcaytu'nun vefatı dolayısıyla söylediği mersiyesi var. Devletşah'a göre h. 792/m. 1390 da vefat eden Kemal Hucendi Sultan Uveys Calayır

zamanında Tebrizde yaşamış ise de (bk. 'Ali Asgar Hikmet, *Az Sa' dī ta Cami*, s. 246) Ulcaıtu zamanına erişmemiş ola bilir.

Or. 8193 : Şahrüh zamanında Emir Firûzşah Türkmen için vücuda getirilen Uygur yazılı türkçe manzumeler mecmuasının (bk. Barthold, *Doklady Rossiyskoy Akademiyi Nauk*. 1924, p. 57—58) kenarında Kamâl İsfahani, Kemal Hocendi'nin şiirleri Kemal ismiyle, uygurcasında türkçe şiirleri Emirî imzasıyla yazılan zatını farça şiirleri kenarda yine Emirî imzasıyla yazılmış olduğundan, yoksa mecmuanın ortasında uygurca kısmında Hocendi nisbeti ile yazan zat ile kenarda Kemal ve Hocendi ismiyle yazılanların bir çoğu da Kamâl İsfahani'ye ait olmayıp Kemal Hocendi'ye mi aiddir diye hatıra geliyor, Emirî'nin şiirleri mecmuanın son kısımlarında bulunuyor, vr. 148a da bu şair Emirî, şâir Hocendiye hitaben *خندم و تونه سمرقندی* demiştir. Emirînin Semerkandde Ulu'bek ve Heratta Baysungur'un maiyetinde bulunduğu Alişir Nevayi ve Devletşahın ifadelerinden anlaşılıyor. Kemal Hocendi'ye nazireler yazdığını Alişir söyler (bk. yine İslâm Ansiklopedisi, III, 293); fakat Hocendi ile Emirî muasır iki şair değildirler. 14. asırda farsça gibi türkçe de şiir yazan Hocendi'nin meşhur Şeyh Kemal Hocendi olması mümkündür, Farsça Divanında Türklerle, Saray ve Tebriz, Sultan Hüseyin Celayır ile ilgili parçalar vardır :

بیار باده که فارغ شوم ازهر دو سرای	اکر سرای همین است دلبران سرای
بیش چشمش بزبان ترکی	بامن آن ترک کمان ابروکفت
در میان دوکان ترکی	کر ترا کشته ام آن زنده بین
در قلب شهر نبود کس را بما تراعی	کوشه سازد سلطان حسین مارا
اگر در روم مولانا نیایی	بترکستان بیا آن خاک دریاب
خوش بودیک شی بنزد من آی	ترک من مه بود بترکی آی

Or. 9316 *Coğrafya-i Hafiz Abrū*, Horasan ve Maveraünnehir fasılları mufassal olarak dahildir. Heratın bütün köy ve bağları (246b-260b), keza Tus (265b-270b) ve Balh'in (261b—262b), köy, kanal ve bağları zikredilmiştir. Bu yazmanın fotoğrafı Umumi Türk tarihi Kürsüsüne getirilmiştir.

Or. 7859 : *Qabs al-anvār* Saraf al-dīn Yazdī, nin riyaziyata ait eseri. Bundan evvel de *Kunh al-murād fi vafq-i al-ādād* namındaki eserini yazmış imiş.

Or. 7944 : *İbrat al-nāziri'n* tlf. ed. Muhammad b. Mahmûd b. Fahr al-din al-Fuşancı al-maruf bil Masîhi, vr. 117a—153a Mogol hükümdarları tarihi, sonra Temür'ün tarihi h. 807 de vefatına kadar. Dünya tarihini h. 838 e kadar Balh merkez olmak üzere yazmış, eser Şahrüh namına ithaf edilmiş (vr.4a), vr. 6b Baysungur Mirza (Baysungur Han ismiyle), vr. 7a Muhammed Cuki Mirza, Baysungur'un oğlu 'Alâ al-davla Mirza zikrediyorlar. Bu güne kadar mechul kalan bu eserin fotoğrafı Umumi Türk Tarihi kürsüsü kütüphanesine getirtilmiştir.

Or. 2780 : Temür zamanında h. 800 Saferinde ikmal edilmiş mecmua ki, *Kurşasb-nâme*, *Şahinşah-name*, ve selçuklu Muhammad bu Börüyarıq için telif olunan *Behmen-name*, *Kuş-name* ve *Çingiz-name* kitapları dahildir, onbir tane mükemmel minyatürü vardır. Vr. 41a—132b de münderiç bulunan Çingiz-name metinde Şahinşah-name olarak ta tesmiye edilmiş ve büyük hükümdar Abû Said Han'a, yani son İlhanlı hükümdarına ithaf edilmiştir, kitabın bu kısmı h. 800, Receb 14te tamam olmuş, bunda vr. 44b bütün sayfa tutan Ergene-qun resmi, 49b Çengizin Çin ile harbi, vr. 61a Çengizin Buharada Camii Kebîr minberine çıkararak nutuk söylediğinin resmi, vr. 89b Halife Mutasimi elleri bağlı halde Hülağun'un ayağı altına getirilmesi resimleri vardır. Mecmuanın bu Çingiz-name kısmı Türk-İslam Müzesinde N. 1953 te mahfuz Sems Kāşāni, «Şehname-i Çengizi»si (bk. C. Story P. L. II, 266) ve aynı eserin Üniversite kütüphanesinde Browne kitapları meyanında 231 numaradaki «Gazan-name» ki, Sultan Weys Calayır için yazılmış, sonra buna h. 872 m. 1369 da Akkoyunlu Uzun Hasan için bir ek ilâve edilmiştir) ile mukabele edilmeğe muhtaçdır.

Or. 9605 : *Arā'is al-Cavāhir* tlf. ed. Abdullāh Qaşānî, ki diğer nüshası Ayasofyada vardır.

Or. 11676 : *Cavami' al-hikāyāt* Muhammed Avfi'nin Şahrüz zamanında h. 843 Cumada I de yazılmış nüshası, ceman 527 yaprak. Mükemmel minyatürlü, vr. 40b (tahtta bi padişah), 80b (bir savaş), 113a (imamlar), 125a (bir kafirin öldürülmesi),

205b, 280, 344a, 367a, 405b, 430b (Hakan resmi, ihtimal Şahrüh), 446a, 468a (yine bir prens, 520a (hükümdar tahtta), 527b (yine hükümdar tahtta).

Or. 8575 : *Xulāṣat al'-buldān*, Tarix-i Mazarat-i Qum, tlf. ed. Şafi al-din Muhammad Hâşim al-Huseyni al-Qumî, parçadan tercümedir, 226 yaprak.

Or. 9495 : *Faṣl al-Xitāb* tlf. ed. Muḥammad Parsa. Bu yazmanın ehemmiyeti sonunda vr. 33a daki şu kolofondur :

وقع الفراغ من تسويده في الرابع عشر من رمضان المبارك لسنة تسع وتسعمائة
وكتبه الفقير الى الله الباري محمد بن سلطان محمد القارى المدعو بشيخي بيك غفر
لهما منه وارجو بكرمه ان يحشر نى يوم القيامة فى زمرة هذه المحاكم المذكورين
روح اليه ارواحهم.

Gerçi kelime ihtimal muahher bir elle «n» ilâve edilerek *بيك* şekline sokulmuşsa da *المدعو* kelimesinden sonra geldiği için *بيك* olduğu aşikârdır. Bu bizim bu mecmuanın geçen sayısında (*İslam tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, I, 1954, s. 80—84) bahis mevzuu ettiğimiz hattat ve ressam Şeyhi Bek olacaktır. Bu halde Şeyhi'nin asıl ismi Muhammad olup babası da Sultan Muhammad Qari'dir. «Şeyhi» nisbeti ihtimal Akkoyunluların hattat ve ressamı Şayh Maḥmud Nisaburi'ye nisbetle almıştır. Şeyhi Bek *Faṣl al-Hitāb* kitabının kenarına bir çok yerlerde haşiyelêr yazmıştır ki, bundan kendisinin hakiki bir sünî ve Buhara Nakışbendî tarikati muhlis mensubu olduğu anlaşılmaktadır. Şeyhi Bek Şah İsmail iş başına gelince sefalet çekmiş gibi görünüyor, Topkapı Sarayında 2154 numaralı Behram Mirza albümünde, vr. 144b de şöyle bir arzihal var :

بعد از عرض زمین بوسی آن آستان عالم پناه یعنی عرض نواب کامیاب
میرساندکه

احوال خویش یارب عرضه چگونه سازد مور ضعیف عاجزدر حضرت سلیمان
لیکن امید وارست ذره بنور خورشید زازوکه برضمیرش یکدره نسبت پنهان

عرضه داشت بندهٔ خاکسار شیخی بیک نقاش

Burada «Süleyman Peygambere benzettiği hükümdar Şah İsmail Şah Tahmasb olabilir.

Aynı Behram Mirza vr. 134b de ayakta duran Türk tipinde bir bey in portresi vardır. Bunun yukarısına صورت تاج الدین قوم استاد (Şeyhi b. İsmail'in resmi) yazılmıştır. Resmin aşağısında صورة (herhalde yerine böylesi yazılmıştır) البدي محمدی, yani «bu resmi kul Muhammedi yaptı»; sağ ve sol taraflarında kenarda şu cümle ۹۳۴ یازم بھرام بن اسمعیل الحسینی بدارالسلطنۃ تبریز فی سنۃ ۹۳۴ Behram b. İsmail al-Hüseyni paytaht Tebrizde h. 934te (m. 1527/8) yazdı. Yani bu resmin kenarındaki bu yazıları (ki hepsi aynı elden yazılmış yazılardır) Şah İsmail'in oğlu prens Behram Mirzanın kendisi yazmış. Tahmasb albumunda (N. 2161, vr. 83a) ressam Muhammedi'nin ismi yazılan bir portre var; bu onun kendi resmidir. Bu resimde Muhammedi gayet zarif çehreli ve sarıklı bir molla olarak tasvir edilmiştir. Demek bahis mevzuu olan resim ise Muhammedinin kendi resmi değil, o Şeyhi'nin resmini çekmiş. Yalnız bizim Şeyhi ressamlığı ile beraber bir de heykeltıraş, bir dökmeçi de miydi? Arkadaşı olan Heratlı Muhammed Nakkaş ise dökmeçiliği, saat ustalığını ve çiniçiliği bilen bir güzide sanatkârdı. Şeyhi de öyle olmuş olabilir. Keşki bu Şeyhi hakkında daha mufassal bir malûmat elde edebilseydik.

İslâm-Türk Eserleri Müzesinde N. 2010 numaralı Ahmedî Divanı 351 Recebinde Şeyhi b. Şibli al-Samarqandî isminde birisi tarafından istinsah edilmiştir (تمت الكتاب علی يد اصف عبد الله التني شیخی بن شبلی) السمرقندی غفر الله له ولوالديه تحریراً فی الخامس من شهر رجب سنة احدى وخمسين وثمانمائة) Divanının son yarısı Germiyanlı şair Şeyhinin şiirlerini ihtiva etmektedir. Şeyhi Nakkaş ise bu iki Şeyhi'den yaş itibariyle daha genç olmuş olacak.

Or. 54 28: *Kitâbçe-i taife-i rumlu* (yani Rumlu). Bular 4 şubeden mürekkep bir kabile imiş: Danışlu, Şemsenlu ki, Şuregil'de otururlar, bir kısmı Erivanda yerleşmiş. Temür bunları Rumda.

bırakmayı münasip görmeyip Erivan taraflarında yerleştirmiş imiş. Bidayette bunlar Hülagü zamanında Şamda ve garbi Anadolu'da Bozok'da yerleşmişler. Bozok nahiyesinde Danşal isminde bir köyleri ve bunların oturduğu yerde Şahruh'a nisbet edilen muazzam köprü varmış: بل شامخ که مشهور ترین بلهای عالم است.

Temür bunları Erivan ve Gence taraflarında yerleştirdiği gibi Koçarları da Karabağ ve Gence'de iskan etmiştir. Bu çok enteresan risalenin fotoğrafı Umûmî Türk Tarihi Kütüphanesine getirilmiştir.

Or. 8156 : *Târîx-i Şîgâri*, müellifi meçhul bir eser, Fergane'nin. 1289/m 1872 ye, yani Rus işgaline kadarki tarihi, bilhassa Hokand hanlığının 18. asır ilk yarısındaki hali anlatılmıştır. Sü-lale müessisi Rehim Bey Mîrân'ın babası Çömüç Bey ile başlar. Şeyh Lutfullah Çisti'nin yanında iki Özbek beyi mürid sıfatıyla bulunmuşlar, biri Qalun Bey, diğeri Çömüç (cod. حجاج بی), bunlar her gün şeyhe evlerinden yogurt ve kaymak getirirlermiş. Ceman 106 yaprak. Yazmanın fotoğrafı Umumi Türk tarihi kütüphanesine getirilmiştir.

Or. 6711 : *Risâle-i keyfiyât ve kemeyât-i arâdi-i İrân ü Turân*, müellifi Buhara Mangıt emirlerinden Emir Ma'sûm (1785—1800) in oğlu prens Nasiredin'in kendi zamanında İran ve Türkistanın siyasi vaziyetine dair yazdığı bir eseridir. Bu prens Sultan Mahmud zamanında babası ile arasının açılması neticesinde İran yoluyla Türkiyeye gelmiş, mütercim Mehmet "Ürfi Efendi frenkçeden coğrafyaya ait eserler tercüme ediyormuş, prensten İran ve Turanın vaziyetine dair bir yazı vermesini rica etmiş, o da buna imtisal ederek h, 1233/m, 1817 de bu eseri yazmış. Buharanın siyaseti hakkında bedbindir (vr. 14b: وايضاً به دیگران مقلدند، نمیدانم که (بگجا خواهد رسید). Prens Nasiredin'in babasına darılıp memleketini terk etmesi H. Vambery, *Geschichte Bocharas*, II, 162 ve Şihabeddin Marcânî, *Müstefâd al-Akbâr*, I, 178, 183 zikredilmiştir. Risale ceman 20 yapraktır, fotoğrafı Umumi Türk Kütüphanesinde mevcuttur. O zaman Rusya ve Türkiye'ye seyahat yapıp Ortaasya ahvaline dair bir risale yazan (ki bunu Mr. Ch. Schaffer Mısırda neşretmiştir) Mirza Abdülkerim Buhari'nin eserinin aslı da Britanya Müzesinde Or. 6710 da mahfuz bulunmaktadır.

Or. 5327 : *Nuzhat al-Muluk*, telf. ed. Muḥammad b. Sultan Süleyman b. Muḥammad al-Bulgarî, bir mecmuasının 215b—288b yapraklarını teşkil eder. Vr. 288b de eserin h. 1091 Zilkadesinde 1670 sonlarında yazılmış, her halde istinsah edilmiş olduğu kayıtlıdır. Eser bir «veziri azam, fahr al-muluk» için yazılmış, o da پادشاه جهان شاه diye zikredildiğinden Karakoyunlu Cihanşah olabilir, o hükümdara Rum diyarından tüccarların bir rum cariyeye (کنیزک رومی) getirmiş olduğunu zikrettiğinden bu padişahın Anadolu ile sınırdış bir ülke olduğu anlaşılıyor. Kitab 8 baba taksim edilmiş ve her babta iki hikâye nakledilmiştir. Volga Bulgarlarından, doğrusu Kazanlılardan birisinin Karakoyunlular devrinde bu eseri Azerbaycanda yazmış olacağını tahmin edebiliriz. vr, 217b.

چنین گوید محمد بن سلطان سلیمان بن محمد البلغاری احسن الله احواله که از مدت مدید در خاطر این ضعیف بود که کتابی تألیف کند و بند نامه تصنیف که مشتمل بر مواضع و حکایات غربیه و ادبیات عجیبه مبنی و مخبر از تواریخ ملوک ماضی و تجارب عقلاء سابقه باخواجه و عوام و وضع و شریف از مایده فایده او محفوظ شود.

Or. 11042 : *Sabab taqviyat al-tāhşîl*, tlf. ed. Muḥammad Kerim al-Bulgarî. 19. asrın ilk yarısında, Kazandan Buharaya tahsil için gitmek çoğaldığı sırada birisi tahsiledenlere Buharada konuşulan tacikçeyi ve yolda Kazak-Kırgızlar arasında kullandığı halde Kazanlılarça anlaşılmıyan bazı türkçe kelimeleri toplayıp bir büyükçe lügat kitabı yazmıştır. Ceman 300 sayfa tutan esere müellif hiç te iyi bilmediği arap dilinde bir mukaddime yazmış ve kitabına da «Tahsilin takviyesi ve vakit tasarrufu» şeklinde bir uavan verirken dahi (سبب تقوية التحصيل ونجاة تضييع الوقت) arapçayı zorlamıştır. Kitab böyle başlanıyor:

انی لما رايت المتعلمين الناهيين الى البلدة الفاخرة بخارا من البلغار لاجل التعلم القادرين في بيان المعنى بلسانهم التركي مضطرين في تعبيره بالفارسی وبعض اللغات التركية الغير البلغاری مضيعين لاوقاتهم بملل حاصل من جهلهم الفارسی اردت ان ارتب اللغات التركية . . على ترتيب حروف الهجا ترتيبا مشتملا على ستة وعشرين بابا.

Türkçe yazmalardan :

Or. 8442 : Müraselat Mecmuası, Kaçarlar zamanı *Münşeat'ı* vr. 202b, 203b türkçe, çağatayca şiirler arasında bir Kaçar şahına hitaben yazılan şu dört mısra o zaman için lisan bakımından tipiktir :

چقدی شه وایوان ساریفه یوزلاندی ایوان آرا تحت اوستیدا خون باستانی
ساقدین سوله بن (biñ) عدل و کرم قورشاندی هر یاندا جهان ایلی ایثی یوزلاندی

Or. 11130 : *Tārīx-i Sām b. Nerimān*, Azerbaycan Türk şivesinde bir roman, h. 3265/m. 1849 Muhammed Rıza b. Molla Abd al-Rida Deylemqanî yazmış, müellifi, yahut farsça bir asıldan tercümesini yapan zat ta o olsa gerek, ceman 299 yaprak.

Or. 7566 : *Ahvāl-i Şafī*, Hacı Tevekkülî'nin Şafvat al'şafâ'-tercümesi, kolofonu: کتبه خلیل بن شیخ مصطفی بن شیخ طرفیس (? المنسوبون) aynı eser'in Or. 5772 sayısının türkçe nüshası Osmanlı ve Azerî karışık bir şivede yazılmış: بعض اصحاب التماس ایتدیلرکه سلطان الاولیا شاه صنی قدس سره نیک مناقبی که فارسی لسان اوزره تألیف ایتشلر ایدی آنی ترجمه ایدم ترکیه دوندرم.

Or. 9662 : *Tezkirei Xocegān*, Kaşgar Hocaları tarihi (bk. C. Story, P, L, II, 302)

Or. 8161 : *Tezkire-i Burgā Xān*, Muhammed Sadıq Tuquzaqî'nin rivayetlerine göre h. 1299/m. 1804 te Molla Toxta tarafından yazılmış, 428 yaprak; evvelce Paris ve Leningrad nüshası malumdu.

Or. 9683 : *Ahval-i Muhammad Buxari = Manaqib-i Şeyh Muhammad Buxārī*, Çelebi Mehmed zamanında yazılmış eser, 80 yaprak.

Or. 11685 : *Gülistan Sadî'nin çağatayca tercümesi.*

Or. 7579 : *Divan Safi*. Germiyan yahut Karamanoğulları muhitinde yetişmiş Şeyhi ile Ahmedinin muasırı bir şairin divanı, 119 yaprak. Dili ve münderecatı bakımından çok orijinal bir şair imiş : Vr. 35a :

ترکان اولیا قچن اولیسر	گزرک بی ریا قچن اولیسر
بوسه خونبها قچن اولیسر	لبلرکدن که کشتهسی بک اولا
زه اول دلریا قچن اولیسر	کوکلز قبدی قچدی بر دلبر
دلبره آشنا قچن اولیسر	چون صفی جاندن اولدی بیگانه

Vr. 55a:

اولرسون طفل حرف ابجدینک	نچه شعرن او قورسن احمدینک
که نافع اوله کوکلکدن ملال	نچه شیخیدن استرسن مقال
نچون بونجه چکمکک ضرورت	چو واردر سنده ده ذهن وطبیعت
حصوصا بوزمان اول ایکی کامل	که حق سزله دیمشدردر افاضل
که اولر هر سعادت سرمدی در	که بیری شیخی بیرسی احمدی در
بری مقبول شاه کر میاندیر	بری پرورده میرزمان در

Vr. 54b:

یرشمز سلیمک خان لر قتنده بوموره اول سلیمانلر قتنده (Şeyhi ve Ahmadi)

Vr. 55b:

درمدح مخدوم اعظم داود چلبی

vr. 47a: کندومی خاک ادین یولنه عثمان الینک تا که یلار ترمی الهه قرامانه غریب

Or. 8015 : *Muqaddime-i Qutb-i Neki'di*. Din ve erkanınınin öğreten, bence evvelce malum olmıyan bir eser. 152 yaprak. Fikrimce 14 yahut 15. asırda yazılmıştır. Vr. 5b den öğrenildiğine göre bu Niğdeli müellifin ismi Qutbeddin Mehmed'dir.

بو مقدمه ظاهر . فرض الن علم ندر ، نیلا تمام اولور انی بلدرر .

Or. 6850 : *Şark Manzûme-i Xilafiyat-i Nasefî* (bk. Brockelmann, *GAL. S*, II, 270; *İslam Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, II, c. I, s. 60) nin türkçe şerhi, ki İbrahim b. Mustafa al-Malqiduni h. 731/m 1331 de yapılmıştır, ki Hama'da hakim imiş (رحمة الخاكم إبراهيم بن مصطفى بن عيشر الملقيدوني الحاكم بمدينة حماه في سنة ٧٣١ ربيع رجب بخطه). Bu da mevcudiyetinden evvelce haberdar olmadığım bir eserdir. 153 yapraktır, türkçesi harekeli olduğundan ehemmiyetlidir. Mukaddimesinde deniliyor: بوضعيف منظومه في ترك دنجا ايدلكنك سبي اول درهمتل تحصيل علوم دن قاصرا ولد عربي تا رغبتل فاترا اولد

Biritanya müzesindeki sanat eserlerinden Türk hükümdarları için veyahut Türk sanatkarları tarafından vücuda getirilen sanat eserlerinden ziyaretleri tavsiye olunacaklar arasında şu yazmaları zikretmeliyim: Or. 10902 *Divân Camî*, 895 tarihli. Or. 6810 *Kamsa-i Nizâmî*, 900 tarihli, Nevayî'nin ressamlarından Kasim Alinin eseri, burada İskender olarak Timur tasvir olunmuştur. Or. 11327 Emir Husrev'in Xamsa'sı, 903 tarihli. Or. 10921 : *Külliyât-i kâtibî*, Şeyh Mahmud b. Muhammad Tebrizi'nin 880 tarihli yazması; 4 minyatürünü ihtiva eder. Or. 10908, tarihli, Or. 9567, 863 tarihli Külliyatlar da çok müzeyyen eserlerdir. Or. 10903 : *Cami Yusuf Zeliha*, Sultan Ali Meşhedi yazması ve minyatürü, 876 tarihli aynı eserin diğer nüshası Or. 4535 numaradadır.

Or. 10911 : *Divân-i Hafiz*, Sult Ali Meşhedi yazması ve minyatürü, 872 tarihli.

Or. 11959 *Divân-i Şahî*, Sultan Ali Meşhedinin, 878 tarihli eseri, İstanbuldan gelme, Hüseyin Baykara-Alişir zamanının fevkalade eserlerinden biri.

Or. 8766 : Aynı Divan-i Şahi Sebzivari, Nevayî'nin sanatkarlarından Sultan Muhammed Handan'ın 888 tarihli eseri. Add. 27261 : Temürlü İskender Mirzanın albümü. Or. 13183 *Şehname-i Firdevsi* 1486 tarihli, Hüseyin Baykara-Nevayî zamanı Herat nüshası, fevkalâde nüshalardan biridir. Or. 4125 : *Divân-i Alişir Nevâyî*, çok güzel resimlerle.

Tahrandaki yazmalardan

Tahran yazmalarından Sipehsâlâr, Melik, Saltanat (Gülistan) kütüphaneleri gayrimatbu kataloglarından öğrenerek 1956 senesi yazın 10 gün zarfında elime alarak tetkik ettiklerimin bir kısmını zikredeceğim. Bunları tetkik eylemeyi kolaylaştırmaları dolayısıyla İran Başvekili Hüseyin Alâ, Senato reisi Seyyit Hasan Taqizade, Üniversite rekiörü (şimdi Başvekil) Prof. Menüçir İqbal'e teşekkürlerimi arz ederim.

Kütüphane-i Saltanatı'de :

N. 847 : *Tezkire-i Şeyh Şafi* tlf. Hacı Tevekküli, Muhammad Şirazi tarafından yapılan türk-e tercümesi, çağatayca ve azeri öğuzcası karışık ilk safevî saray türkcesinin şah eseri.

N. 2762 : *Maqālât-i Türkî Şeyh Şafi*, aynı Tevekkülünün kitabının Şah-Tahmasp için yapılan tercümesi, dili çağatayca, fakat batı türkçesi ile karışık, h. 949/m. 1542 yazılmış, bunu *Mélanges Louis Massignn*, III, Damas 1957, p. 355 te zikretmişim. Bu tercüme, Safvat al-safa'nın Şah İsmailden evvelki hakikisinden değil, onun zamanında, kendilerinin Kürtlüklerini gizleyip Evladı Nebidenmiş diye göstererek tertip ettikleri yeni muharref şeklienden yapılmıştır. İraklı Ahmed Hâmid al-Şarrâf, Musil vilâyeti müfrit şî'i Türklerine ve akidelerine dair bir eser neşretmiş : *Al-Şabak, min firaq al-ğulât fi'l-İrâq*, Bağdad, 1054. Bu zat Şebek'ler arasında bir gizli mukaddes kitab olarak kullanılan türkçe Manaqib-i Şeyh-i Safi'den parçalar nakletmiştir (s. 146—191), ki buna onlar «Buyuruq» diyorlarmış. Şimdi anlaşılıyor, ki bu «buyuruq» sadece Şah Tahmasp zamanında yapılan Tevekküli Safvat al-Safasının türkçe tercümesinin Şah İsmail'nin şiirleri ile de karşılaştırılmış batı türkçe şeklienden ibarettir. Bu eserin Saltanat Kütüphanesindeki asıl nüshası her halde Safeviler devrinde sarayda kullanılan türkçenin en otantik bir abidesidir. Safvat Britanya Müzesinde Or. 7576 numarada mahfuz olan tercümesi ise daha Safevilerden çok evvel h. 861/m1457 de istinsah edilen Rum türkçesine çevirilen muhtasar şeklienden ibarettir.

N. 1151 : Hâfiz Abrû kitabının *Coğrafya* kısmı, 16. asır nüshası, çok iyi bir nüsha, fakat Maverünnehir kısmı yok.

N. 11060 : Tarix-i Reşidi yani Reşideddin'in *Câmi' al tâvârih'i*, Şah Abbas zamanında yazılmış, minyatürlü nüsha.

N. 863 : *Muşannafât-i Raşîdî*, Reşideddin dînî ve felsefi eserlerinden *Tavdîhât, Fava'idî Sultâniye, Miftah al-tafâsir; La-tâif, Bayan al-haqâiq*, h. 708 seneden, yani müellifin kendi zamanında yazılan nüshaları.

N. 1445 : *Külliyât-i Navâyi*, Topkapı Sarayı, Revan Köşkü N. 808 Külliyesi-Navayi nüshasını tam olarak benziyor, ki Alişir'in kendi zamanında yazılmıştır. Saltanat nüshası da öyle olabilir.

N. 4752 : *Şahnâme-i Firdevsî*, Baysungur Mirzanın nüshası, ki meşhurü-âlemdir.

N. 578 : *İskender-nâme-i Ahmedi*'nin güzel bir nüshası.

N. 676 : *Vaqayî-i Baburî*. 931 de yazılmış şahane bir nüsha. Başta Babürün türkçe Divanı ve diğer manzum eserleri, Mizan al-avzanının tam bir nüshası. Divan'ın siyahla yazılan türkçe aslına satır aralarında kırmızı mürekkeple ve daha ince bir yazı ile farsça tercümesi ilâve edilmiş. Yazmanın ortasında Babürname başlıyor, yine asıl metin siyah ve iri harflerle, satır arasında kırmızı mürekkeple farsça tercümesi verilmiş. Yazmanın kenarlarına da müşkül kelimelerin izahı yapılmış. Babürün eserlerinin en o-tantik nüshası bu nüshadır, aynı zamanda bu yazma Babürlüler sarayından kalan bir hüsnühat numunesidir.

N. 4617 : *Muraqqa'-i Büzürg-i Gülşen* çoğu Babürlülerden kalma minyatür ve hüsnühat nümunelerini ihtiva eden büyük bir albüm. Vr. 42 Temür at üzeridde 38 Temür vahut Şahrüh zamanına ait harp manzaraları. 44: Hüseyin Baykaranın şiirleri ve kadını Hadice Beki'nin mektubu. Vr. 48,49 Alişir Mecalis- al-nafais'-inin müzeyyen nüshasından iki yaprak. Vr. 65: Mir'ali al-Katib'in Buharada yazdığı yazı. Vr. 72 : yine Mecalis yaprağı. Vr. 91 : Miranşah Mirzanın resmi. Vr. 107 : Tahtte bir padişah, her halde Babürün kendisi olacak. 118: Alişirin Seddi İskenderis'inden resimli bir yaprak, Mir Ali yazısı. Vr. 132 Hümayun Mirzanın 930 Cum. İ,17 tarihli müzeyyen bir türkçe mektubu, Vr. 133: yine Mecalis 138—9: bir Yargatay hükümdarının meclisi. 146 : Temürün resmi. 147: Behzadın bir eseri. 148 : Miralinin kenarı türkçe şiirlerle süs-

lenmiş 935 tarihinde Semerkand'de yazdığı bir eseri 160 ve 164 ler de de Mir'ali'nin eserleri.¹

Sipehsalar Medresesi kütüphanesinden :

N. 538 : *Xamsa-i Nevāyi*, s. 369 da, Osmanlı Sultanı Sultan Süleyman bn Sultan Selim'in kızı Sultan Bekim tarafından gönderilmiş olduğu kaydedilmiştir.

N. 597 : Reyaziyata ait eserler mecmuası, bunlar arasında Vr. 163a—184 b de Al-Birünî'nin nüshası başka yerlerde görülmiyen *Maqālīd 'İlm al-Hay'a* nam eseri münderiç bulunmaktadır. Bu eseri o, İsbahad al-Cülcülānī Marzuban b. Rustem b. Şirū (yani Merzuban-name müellifi) için telif etmiştir. Bu yazmanın mikro-filmi tarafımdan tedarik edilmiştir.

N. 681 : *Risālat al-İ'tibār*, tlf. 'A b d a l-r a h m ā n a l-H ā z i n, 639 da Afdal al-dīn Bamyānī tarafından yazılmış nüsha.

Kütüphane-i Meclis yazmalarından :

N. 599 : Hikmet ve felsefeye ait bir *Mecmua*, bunun vr. 120a—153b sinde İbn-Sina ile al-Birünî arasında cereyan eden yazılı münakaşanın al-Āşar al-Bāqiye s. 257 de bizzat al-Birünînin kendisi tarafından zikredilen meseleleri muhtevi mufassal şekli bulunmaktadır. Yegâne nüshası bu Meclis kütüphanesinde bulunan bu mufassal münakaşa'ya Zahireddin Bayhaqî'nin Şivān al-ḥikme' de, belki bir zuhül eseri olarak, Faqih al-Ma'samî'ye nisbet edilen bir müdafaa-name de eklenmiştir. İbn Sinanın noktai nazarını müdafaa eden bu yazı bu nüshada Abu-Sa'īd Ahmad b. Ali'ye nisbet edilmistir, ki Yahya Mahdivi'nin haklı olarak tesbit ettiğine göre (Fihrist-i nusxahā-i muşannefāt-i İbn-Sinā, Tahran, 1954, s. 11—14), doğrusu da budur. Aristo'ya körü körüne inanan İbn-Sinaya karşı Al-Birünî'nin bu itirazlarını ve kendisinin çok original fikirlerini ihtiva eden bu eser bu mecmuanın gelecek nüshalarından birine ek olarak, faksimilesi ve kiraeti ile birlikte neşredebilmeyi umarım.

N.1658: *Tārīx-i tavā'if-i Turk* Osmanlılardan ve sair Türklerden bahseden bu muahher (son kaydedilen sene h. 1297/m 1880) farsçe eserde Temür hakkında yazılan şu satırlar enteresandır :

¹ Bu muraqqa Ankara Türk Tarih Kurumu Belteninde Tahran (cilt XXIV. sayı 95, 1960) kütüphanelerine Hindistandan gelen eserlerde Temürlü sanat abidesi unvaniyle neşredilen makalede bahis mevzuu olmuştur.

تیمور بتوارخ جنک و کتب احوالات سلاطین و سرداران نرک بسیار مایل بود و همیشه در وقت جنک و صلح بمطالعه آنها مشغول بود اگر چه قوی حافظه اش بحدی بود که هر چه را یکمرتبه میخواند یامی شنید فراموش نمیکرد. لیکن سوادش همین قدر بود که میتوانست بخواند و بنوسد چه فارسی و ترکی و مغولی را امید است واز عربی هیچ ربط نداشت. کتاب یاسای جنکیز خان را زیاد تمجید میکرد و او را بقران ترجیح میداد.

Meçhul müellif bu son sözünü İbn-Arabşah'dan almış olacak amma diğerlerini nereden almış?

N. 1385 : Tarix-i ba'di az hürûb-i Amir Timür = 'Ali b. Cemal al-İslam'ın, *Tarih-i G'azavat-i Hindiston*, kitabının (ki Barthold ve L. Zimin tarafından 1915 te Peteresburgda neşredilmiştir) diğer bir nüshası. Vr. 6b:

جنین کوید مؤلف این تاریخ علی بن جمال الاسلام اصلح الله شأنه

Zimn ve Barthold'ün tek bir nüsha üzerine yaptıkları neşrinde şüpheli ve eksik kalan yerler şimdi bu nüsha ile ikmal edilebilmektedir.

N. 117 : *Al-Risalat al-falakiya*, tlf. Abd-raḥman b. Muḥammad b. Kiyā al-Māzenderāni. Son İlhanlılar ve hâlefleri zamanı maliye işlerine dair yazılan bu eser, yegâne nüshası olan Ayasofya N. 2756 yazması üzerinden ilk defa tarafımdan 1931de tanıtılmış (Türk Hukuk ve İktisad tarihi mecmuası, I, 1931, s. 3—4, 14—15) ve Prof. W. Hinz tarafından 1952 de neşredilmişti. Şimdi bunun nisbeten yeni fakat daha tam bir nüshasını elde etmiş bulunuyoruz. Meğerki bu müellif 'Ala-i Tebrîzî'nin aynı mali mevzua ait olup yazmaları Ayasofya ve Konya Yusuf Ağada bulunan Sa'adet-name nam eserine ek olarak Qanûn al-sa'ade namında bir eser de yazmış imiş.

واین دفتر بواسطه آن نوشته شد تا از اول محاسبه خزینه دار تا آخر هر صنفی که تحویل آورد و در آخر محاسبه آن صفهارا جمع کند و خرج باز شکست باقی بروبکشند و آن باقی را میوب گردانند یعنی لون ورنک و صنعتی که داشته باشد فرداً بفرداً Bundan sonra müellifin diğer yazıları بازیند تمت الكتاب بعون الوهاب geliyor.

S. 163: بعد از کتاب قانون السعاده از مقدمه که در اصول وقواعد کلیست جهت الحاق: 163: کتابت سعادتنامه که هم از مؤلفات صاحب مغفور سعید عبدالله بن علی معروف بفلکی است طیب الله روحه تمت کتاب قانون السعاده مع رساله در حساب از مؤلفات مغفور السید عبدالرحمن من الکیا المازندرانی.

N. 2320 : *Tārīx u nesebnāme-i Qutubşāhi*, Kara Yusuf neslinden Hindistana gidip devlet kūrānların (bk Minorski, The Qaraqoyunlu and th Qutub-dha his, BSOAS, XVII, 1955, p. 50—73) nesebnamesi. 1029 de yazılmış, o zamanki Qutubşahinin şeceresi böyle imiş :

سلطان قلی بن ویس قلی بن پیرقلی بن الوند بن میرزا اسکندر بن قرا یوسف بن قرا محمد

N. 1386 : *Tārīx-i Terākime*, h. 1286/m. 1879 yazması. Türkenistanın Ruslar tarafından işgali esnasında cereyan eden hādîselerin tarihi, farsça, 45 yaprak.

Kütüphaneye-i Millî yazmaları daha tasnif olunmakta olduğundan göremedik; yalnız N. 836 da *Naqā'id Abi'Ubayda* Mu'ammār b. Muthanna (yani Şarh Naqaid Carir va Farazdaq (bk. Brockemann, GAL. S. I, 162) nüshası ve üzerinde onun Bâcervan (yani Mugandaki Hazar) Yahudilerin neslinden geldiğine dair rivayeti teyid eden not dikkatimi çekti.

Üniversitenin İlahiyat Fakültesi **Danışkede-i Maqul u Manqul** kütüphanesinde N. 2040 daki Zimaxşari Tatsir Kaşşat'ının h. 660/m 1262 tarihli nüshası sonunda şöyle bir kolofon dikatimi çekti :

(استسحه) بلال بن جبرائیل بن محمد علی الترمکائی الفزرقی فی سنة ستین وستایه من اصل المصنف وخطیده

Eğer bu son nisbet «al-Qazaqi» okunmak icab ediyorsa «Qazaq», kelimesinin Horasan Türkmenleri arasında Kıpçak Kazaklarından çok daha evvel kullanılmış olduğuna hükmetmek gerekir. Nüsha çok dikkatle vazılmış, Horezm ve Horasan tarafları yazısı: Peşideddin Rab'î-i Raşidî vakıfnamesinde (Melik nüshası vr. 57b) Ucan köylerinden birinin ismi «Qazaxlu», yahut «Qazaxlar» şeklinde yazılmıştır.

Kütüphaneye-i Melik'teki yazmalardan :

N. 3866 : *Şafvat al-şafā-i Tevekkülî*'nin yine Şah Tahmasp zamanında yapılan türkçe tercümesi, fakat dilinde Osmanlıca galip. 123 yaprak.

N. 2948 : Tüzük-i Babürî-Ba b ü r - n a m e , 156 yaprak, sonu eksik.

N. 4661 : «*Xamsa-i Navāyi bi-l-Muğuliyā*», fevkalâde bir hat nümunesi, Alişirin kendi zamanından.

N. 4731 : *Munācat-i Xoca Ahmad Yasavī*, h. 1281/m. 1864 Maverāünnehirde yazılan yeni nüsha.

N. 5629 : *Divān-i Hidāyet*. Akkoyunlular devrinde yaşamış bir Azeri Türk şairinin divanı, 91 yaprak, arada Garîbî isminde bir şairin de şiirleri var. Hidāyet'in divanının h. 883 /m1478 de Uzun Hasan'ın oğlu Halil Sultan için yazılmış çok mükemmel ve minyatürlü bir nüshası Dublinde Chester Beatty koleksiyonunda bulunmaktadır (V. Minorsky, Catalogue of the Turkish Manuscripts of the Chester Beatty Library, London 1958, p. 1—3), h. 893/m 1488 de yazılan diğer bir nüshası Amristar'da mr G.F.S. Stevens'in kütüphanesinde bulunmaktadır.

N. 1548 : Muntaxab Rasā'il-i Abi İshaq İbrahim b. Hilāl al-Şabî'nin (Brockelmann GAL S.I. 153) Fath b. Muhammad al-Bundari tarafından tasvip edilen şekli; 1090 tarihli. Bazı kısımları bu kitabın Şekib Arslan neşrinden fazladır.

M.1158 : *Ravdat al'xavāş va durrat al-ğavvaş*, tlf. Abi-Ba kr b. Abdullah al-Davātdārî, ahlaka ait muhadara kitabı. Kenz ul-durar ve Kitab al-Tican müellifinin bu isimde bir eserinden haberim yoktu.

N. 3702 : Savānih al-afkār Raşîdî=*Mukātebāt-i Raşîdî*, yani Reşideddin'in mükatebe ve müraseleleri (ki Lahorda 1947 Prof. Muhammed Shafi tarafından neşredilmiştir) nin ikinci bir nüshasıdır, başka bir eksik nüshası da İstanbul Üniversite kütüphanesinde farsça yazmalar N. 884 te bulunmaktadır.

N. 5347 : *Ādāb al-ḥarb-i va al-şacā'a*, tlf. Mubareşah Guri: bunun bazı fasıllarını Muhammad İqbal ve Muhammed Shafi «Islamic Culture» 1938, April, p. 189—234te neşretmişlerdi, ki Gazneliler tarihinin çok mühim bir kaynağıdır.

N. 530 : *Lisān al-Xavāş*, tlf. Radî al-dîn Muhammad al-Qazvini. Diğer bir nüshası Manisa Şehir kütüphanesinde, N. 4462 de bulunan bu eserin müellifinin hal tercümesine ait kayıtlar var. O h. 1096 Rabi' I 1/m. 1685 Şubatında 71 yaşında vefat etmiş imiş. 17. asır İran ve Azerbaycanın kültür hayatına, bilhassa ölçülere ait çok kıymetli malumatı ihtiva eden bu eserin fotokopisi Umumî Türk tarihi Kürsüsü kütüphanesinde bulunmak-

tadır, arapcadır. Bu müellifin yine aynı mevzua ait «Çahār Maqāle» nam farsça eserinin nüshası Tahranda Meclis kütüphanesinde N. 130 da bulunmaktadır.

N. 5927 : *Muraqqa'ât Şufi Xân Şarkî Türkistan* 14—16. asırda yaşiyandan sekiz hükümdarın portreleri.⁴

N. 1233 : *Vaqifnâme-i Xoca Raşid al'din Vazir*. 180 yaprak. الوقفية الرشيدية بخط الواقف في بيان شرائط الوقف والمصارف شرط مذکور ، بافرزندان خویش نسلا بعد نسل و عقباً بعد عقب وقف میکنم

Bu Reşideddin'in Tebrizdeki Üniversite mahallesi olan «Rab' Raşidi»deki ilim ve hayrat binalarının masrafları için İranın muhtelif taraflarında ve Anadolu'da tahsis ederek yaptığı vakıfların sayısı, tarifi, bunlardan gelen varidatın miktarı, onların sarfı, Rab'i Reşidi müesseselerine Mükatebat-i Reşidi de de zikri geçen bu Rab'i Reşidi vakıflarının genişliğini görünce insan hayretler içinde kalıyor. Müstahdemler bu vakıf müesseselerine irsî olarak ve «serf» sıfatile bağlı olmuşlar. Bunlara «atabek»leri ve vakıfların «mütevelli»leri bakmışlar, bunlar evlenme, meskenlerde yerleşme ve iş güçleri hususunda tamamiyle vakıfların idaresine tabi olmuşlar. Hakları farklı olmak üzere bunlardan 20 hane «Türk gulamlar», 150 hane «Garavine Gulamlar» olmak üzere iki sınıfa ayrılmışlar. Vr. 149a:

غلامان تركه ايشارا بازانان وفرزندان بهم وقف کرده ام مسكن
ایشان بعضی در ربض بالا وبعضی در ربض زیر بموجبی که متولی مصلحت دانند
همريك ازین هشت گانه جهت خودخانه بسازند و اتابك قدرت ساختن ندارند
باجرت بکیرند و چون فرزندان ایشان بسیار شوند و در ربض بالا وزیر خانه نداشته
باشند در شهر ستان رشیدی بموضع که متولی صلاح دانند جایگاه معین کنند تاخانه
بسازند یا باجارت بکیرند و جای دیگر برونند و مقام نسازند. غلامان قراونی (Cod.)
قروخی) و رومی و کرجی و ارمنی و حبشی و هندی و غیرهم که ایشانرا وقف کرده ایم.
مساکن ایشان بخدمت موضع معین می رود بیرون ازان مقیم و ساکن نشوند. صدونجاه
نفر که باغبانند صد نفر ایشان مقرر است که در درها که در باغ رشید آبادست ساکن
شوند و دران درها مقیم باشند بجاه نفر در باغ فتحاباد در درها که در انجاست مقیم
و ساکن باشند.

⁴ Bu muraqqa da Belleten de çıkan makalede bahis mevzuu edilmiştir.

121a: غلامان ترك ووقف ابواب البربرع رشیدی اند واولاد واقف تعلق دارند دویت بیست نفر غلام ترك وقروین دراصل رقیق بوده اند ورومی وکرجی وهندو وارس ورنجی و غیرهم که بیش من که واقف ام معلوم و مشخص اند باعلامهم واسامیهم بادویت بیست نفر کنیزك که مزوجات ایشانند ووقف کردم بر ابواب البربرع رشیدی والبته جهت ایشان فرزندان زنان آزادرا در نکاح نیارند. واولاد وذراری ایشان را علی توالی اللیالی والایام وتعاقب الشهور والاعوام برنسب ابا وامهات وقف میکند وفرزندان ایشانرا هر یکی بصنعتی و حرفتی که موافق وملائم حال او باشد از خطا طی وقوالی ونقاشی وزرگری وباغبانی وکهریزکنی ودهقنت ومعماری وسایر حرف بروجهی که متولی مصلحت بیند مشغول میکردند تا آن صنعت می آموزند وبدان کسی میکنند وتامکن باشد صنعت بدر خود آموزند مثلاً پسر باغبانرا باغبانی وپسر کهریزکن را کهریزکنی واصلا رحصت نیست که فرزندان ایشانرا نکذارند که هنری که بدان تفتیش توان کرد حاصل نکند ومعطل مانند چه آن عقلاً وشرعاً روان باشد وازان خلهها باشد. غلامان بیست نفر ترك اند وهم قویلون بوقا، بویلوک بوقا (کوجک) لغولتای مغولتای (مغولتای کوجک) ، توقتمور (باورجی) ، ایاز (جامد انجی) ، تاتیمور (باورجی) ، قویلوک تمور (کوجک) ، اولجای ، هر یضو بلسون ، الیس بهادر (خباش) ، التون بوقا (ختاب) ، عبدالله اضخو ، ایر بوقا (برادر هر یصول) ، توقتمور (عمی) ، سولتی (ختای باورجی) ، تغایر تیمور (دوانی) ، مغولتای (بطریق کانهجه).

123a: دوم انکه ازین غلامان صد و پنجاه نفر بناغبانی وزراعت و عمارت باغات وقفی مشغول کردند. چنانکه صد نفر از باغ رشید آباد وباغاتی که بان منضم است از پنجم آباد ودیناباد وباغ فردوس وباغ خانقاه که مجموع بهم بیوسته است وهمه این زمان باغ رشید آباد مشهور راست. و پنجاه دیگر در باغ فتح آباد (با ایشان دران باغات عمارت میکنند از بیل زدن ومیوه بریدن ودرخت بان کردان و نشانندن میوه ودرخت وحفر جویها کردن.

Bu Türk köleler Qaravine tesmiye olunan diğer kölelerden fazla maaş ve tayin almışlar ve görülüyor ki, onlar daha ziyade

sanat ve hırfet işleri ile meşgul olmuşlar. Bu küçük kayıt Gazan, Ulcaytu ve Reşideddin zamanında mimari resim ve hattatlık işleri ile meşgul olan zevat babadan bu sanatlara bağlı ailelerin elinde bulunmuş. İş, Vezirin Rab-i Reşidî mahallesinde böyle olursa padişahın Şenb-i Gazan hayrat ve ilim müesseselerinde de aynı olmuş olsa gerek. Prof. Halil İnalçık'ın bana şifâhen anlattığına göre Bursa arşivinde mahfuz vesikalardan, Osmanlıların Bursa devrinde saraya mensup hırfet ve sanat ehillerinin de, hep bu İlhanlılar devrinde olduğu gibi, sarayın köleleri olduğu öğrenilmektedir. Vaqfiye-i Reşidî'nin Melik kütüphanesindeki nüshası nisbeten yeni bir kopyadır; bunun diğer bir nüshası da Tebrizde Haçî Hüseyin Ağanın hususî kütüphane bulunuyormuş. Bu ikinci nüshayı da görmek nasib olursa ve ömür vefa ederse Reşideddin'in bu hırfet ehillerine dair kayıtlarını farsça metni, tercüme ve haşiyeleri ile ayrıca neşretmek isterdim.

Z.V. TOGAN